

Гергана Русева

НАПРЕД КЪМ МИНАЛОТО, НАЗАД КЪМ БЪДЕЩЕТО

ИДЕИ ЗА ВРЕМЕТО В ДРЕВНА ИНДИЯ

София, 2023

Всички права запазени. Нито една част от книгата не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

На корицата е използвана илюстрация на барелефа на тавана на веранда в храма на Дурга, гр. Аихоле, щат Карнатака, Индия, VI–X в.:

<https://www.shutterstock.com/image-photo/aihole-karnataka-india-apr-24-2013-1200271831>

© Гергана Русева, автор, 2023

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

ISBN 978-619-01-1281-5

ГЕРГАНА РУСЕВА

**НАПРЕД КЪМ МИНАЛОТО,
НАЗАД КЪМ БЪДЕЩЕТО**

ИДЕИ ЗА ВРЕМЕТО В ДРЕВНА ИНДИЯ

कालो अश्वो वहति सप्तरश्मिः सहस्राक्षो अजरो भूरिरेताः।
तमा रोहन्ति कवयो विपश्चितस्तस्य चक्रा भुवनानि विश्वा ॥१॥
कालोऽमूं दिवमजनयत् काल इमाः पृथिवीरुत।
काले ह भूतं भव्यं चेषितं ह वि तिष्ठते ॥५॥

Носи се Времето – жребец със седем юзди,
хилядоок, неостаряващ, притежаващ обилно семе.
На него се качват вдъхновените поети.
Неговите колела са всички същества.
Времето е родило далечното небе.
Времето [е родило] и тези земи.
Задвижвани именно от Времето –
разпростират миналото и бъдещето.

Атхарваведа XIX.53.1, 5

СЪДЪРЖАНИЕ

БЛАГОДАРНОСТИ	7
ПРЕДГОВОР	9
1. ВРЕМЕТО, КАКТО СЕ РАЗКРИВА В ЕЗИКА	11
1.1. Катха упанишад: „Погледни напред в миналото, погледни назад в бъдещето“	12
1.2. Концептуализация на времето посредством пространството	19
1.3. Едномерна подредба в пространството и подредба на времето	22
1.4. Линейно представяне на времето	25
1.4.1. Представяне на времето посредством пространството по вертикалната ос	26
1.4.2. Представяне на времето посредством пространството по хоризонталната ос с направление напред-назад	32
1.4.3. Назад към Катха упанишад	37
1.5. Съвременно и универсално ли е пространственото представяне на времето?	37
1.6. Вплитане на пространството и времето – символи, изображения, божества	40
1.6.1. Жертвеният кон	40
1.6.2. Оста Раху – Кету	42
1.6.3. Танцът на Шива	44
2. ГОДИНАТА И КОЛЕЛОТО НА ВРЕМЕТО.	
ПЪРВИЧНОСТ И ВСЕОБХВАТНОСТ НА ВРЕМЕТО	51
2.1. Космогонични представи: Ригведа Х.190.1–3	52
2.2. Годината	55

2.3. Годината е Праджапати	58
2.4. Колелото на времето	64
2.5. Първичност и всеобхватност на времето: Атхарваведа XIX.53 и XIX.54.....	73
2.6. И цикличност, и линейност на времето (двупараметричност): колелата се въртят, колесницата върви напред.....	87
3. За съдбата и времето в Махабхарата – КОЛЕЛОТО, НИШКАТА И СТАНЪТ	91
3.1. Станът, нишката, тъканта и колелото в подземния свят на нагите	92
3.2. Богините на съдбата	95
3.3. Нишката, линейното време и голотата	96
3.4. Тъкачът, нишката и тъканта на вселената.....	99
3.5. Жертвопринасянето като тъкане	102
4. ВСЕОБХВАЩАЩОТО ВРЕМЕ	105
4.1. Калавада.....	105
4.2. Цикличност на времето.....	124
4.3. Великото време.....	139
4.4. Времето тече различно в различните светове: историята за Ревати.....	151
4.5. Дървото на живота.....	155
4.6. Пророчеството.....	170
5. КАЛЕНДАР	177
Извори	189
Библиография	193
Списък на илюстрациите	213
Показалец на ведийските и санскритските понятия и имена	215

БЛАГОДАРНОСТИ

Изказвам искрените си благодарности на моя баща – задълбочен мислител и учен, изследовател по природа – Румен Русев, който съществено помогна за създаването на тази книга. Многобройните дискусии по темата и насоките в структурирането на отделните глави бяха безценни за мен.

Благодаря на проф. д-р Милена Братоева, известен български санскритолог и индолог, за вдъхновяващите дискусии, напътствията, подсказките, внимателните забележки.

Благодаря на моята майка, Филипина Русева, за окуражаването и грижата.

Благодаря на моите деца, Румен, Пламен и Яна Костови, за подкрепата и търпението.

ПРЕДГОВОР

Когато за пръв път реших да изследвам темата за времето в Древна Индия, силно ме заинтересува как усещането за време се разглежда в *Йогасутра* на Патанджали. Разгледах *сутрите*, които се занимават с този въпрос, както и коментарите към тях. Това, което силно ме порази беше дълбочината, с която древните индоари описват и анализират своите преживявания. В следващо изследване се спрях на някои схващания за паметта в будизма. Интересно ми беше как се обвързват представите за паметта и аза и неаза в някои направления на будизма. Бидейки във времето, ние побираме времето в паметта си и тази памет или причинно-следствено подредени преживявания, поток, продължава да създава света във всеки миг, дори когато представите за аз и свят избледнеят. Защо в будизма се отрича съществуването на един постоянен аз, на непроменлива същност, а нейните впечатления се схващат като реални? Защо миговете нямат продължителност, а общочовешката представа е друга? Оставяйки настрана тези въпроси, обвързани с по-късни текстове и учения, реших да изследвам на каква основа са изградени тези представи, като се задълбочих в по-древната ведическа литература. В няколко поредни изследвания се съсредоточих върху представите за времето в най-древните запазени текстове на *Ведите*, *Брахманите*, *Араняките*, *Упанишадите* и *Махабхарата*, като се опитах да съвместя космогоничните и митологичните представи, обвързани с темата за времето. Понякога тези представи ми се струваха почти като нашите съвременни представи. Понякога ми беше трудно да намеря аналог в собствените си представи за времето. Някои от образите на вплитането на пространството и времето се оказваха удивително сложни и пъстри. Те вплитаха в себе си всички светове и същества, всичките проявления в пулсиращия ритъм в пъстрия танц на едно силно амбивалентно божество време,

което създава и поглъща, увелича всичко с кръговите си движения, унася напред в мощния си поток на впечатления и движение, неуморимо, неспирно. И ето, това божество, заедно с онези, които схващат неговото движение, изведнъж спира в застинала поза, сочещо полярната звезда, прокарвайки линията на неподвижността, оста, около която се въртят световите. Неподвижният, вечен свят отвъд Слънцето, отвъд Луната, в който Черпакът – пълното гърне на жертвоприношението, излива светлината и *сома*, за да нахрани боговете, за да има силата *чакравартин* да завърти колелото на следващата година.

Този неумолим ход на времето бива превъзмогнат, като човекът се идентифицира с *чакравартин* – оня, който разположен в средата, върти колелото. Или пък като се идентифицира с годината – бог Праджапати – и заедно с него премине през разчленяването на съществуването си на полугодия, месеци, дни и часове, докато цялото му тяло изпълни света с мигове и техните същества.

В един друг свят на чудеса и тайнства дългокосите аскети, облечени само с вятър, продължават да се носят над света в едно нелинейно и несвързано време, където нищо вече не е било.

Изграден и разгърнат с езикови формули, този свят на времето поглъща, а и бива погълнат в спомени и думи. Извеждат се времеви пространства, поредици и мащаби, мигове и еони, съответни един на друг, вложени един в друг – голямото в малкото и малкото в голямото, структурно подобни, а оттам и еквивалентни. Една жива цялост, която се пресъздава сама наново, винаги нова, винаги стара. Напред към миналото и назад към бъдещето, следвайки пътя на предците – а и онова, което не е път.